

історико-літературних узагальнень, побудови перших західноєвропейських історій літератур, а водночас і появи перших історико-літературних досліджень у вітчизняному літературознавстві. Процес визрівання ідей історизму в 30-40-х роках XIX століття у літературознавстві Східної Європи та усвідомлення себе письменниками як виразниками суспільно-історичної свідомості створили основу, на якій формувалася культурно-історична школа, а водночас з'являлися перші історико-літературні дослідження, спроби побудови авторських концепцій. В українському літературознавстві – це праці визначних представників цієї школи М.Максимовича, М. Костомарова, М. Драгоманова, які справили великий вплив на створення історій літератур першої третини XX століття (С.Єфремов, М. Возняк, М.Грушевський). Авторські концепції цих учених перебувають під могутнім впливом культурно-історичної школи літературознавства, яка поклала початок нагромадженню історико-культурного матеріалу, науковому джерелознавству, історико-генетичному підходу та створенню нових історій національних літератур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарасим Я. Культурно-історична школа в українській фольклористиці. – Львів: Львівський держ. унів-т ім. І.Я. Франка, 1999. – 144 с.
2. Гнатюк М.І. Літературознавчі концепції в Україні II пол. XIX – початку XX ст. – Львів: Вид-во Львівськ. нац. універс. ім. І.Франка, 2002. – 208 с.
3. Гоголь Н. О Малороссийских песнях // Народное образование. – 2002. – №2. – С. 235-238.
4. Грушевський М.С. Історія української літератури: В 6 т., 9 кн. – Т.1 / Упоряд. В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Приміт. Л.Ф. Дунаєвської. – К.: Либідь, 1993. – 392 с.
5. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці: У 2-х тт. / Редк. О.І. Дей та ін. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1970. – 533 с.
6. Костомаров Н.И. Автобиография. – К.: Наукова думка, 1992. – 365с.
7. Куца О. Михайло Драгоманов і розвиток української літератури у II половині XIX століття. – Тернопіль: Посібники і підручники, 1995. – 224 с.
8. Наєнко М.К. Історія українського літературознавства: Підручник. – К.: Академія, 2003. – 360 с.
9. Пінчук Ю.А. Микола Іванович Костомаров. – К.: Наукова думка, 1992. – 232 с.
10. Предисловие к “Малоросійским песням” / Фризман Л.Г., Лахно С.М. М.Максимович – літератор. – Х.: Изд-во ХНАДУ, 2003. – С. 339-349.
11. Тураев С.В. Гете и формирование концепции мировой литературы. – М.: Наука, 1989. – 267 с.

SUMMARY

The article is devoted to the investigation of peculiarities of development of Ukrainian Literary Studies from the moment of foundation of Ukrainian science of Literary Studies to the beginning of XXth century. The author concentrates on the historical-literary works of members of cultural-historical school, which has been dominated for a long time. Therefore the first attempts of writing the History of literature that have conceptual character are analyzed as well as their influence on the views of Ukrainian scientists of the first quarter of XXth century, M.S.Grushevsky in particularly.

Юлія Мельнікова

ХУДОЖНІЙ ЧАСОПРОСТІР РОМАНУ «QUID EST VERITAS?» («ЩО Є ІСТИНА?») НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВИ

У статті зосереджується увага на різноманітних аспектах проблеми часопростору в художній літературі, зокрема, роману Наталени Королеви «Quid est Veritas?» («Що є істина?»).

Зроблено спробу осмислити художній світ відомого твору як цілісного мистецького явища, окреслити способи організації хронотопу.

Творчість Наталени Королеви (1888–1966), однієї з оригінальних постатей вітчизняного письменства, є визначною сторінкою історії української літератури першої половини ХХ століття. Підґрунтя історичної прози авторки (оповідання, повісті, романи) становила міфологія, культурологія та християнська історіософія, що найповніше виявилось у романі «Quid est Veritas?» («Що є істина?»). Він був написаний 1939 року і частково друкувався у тогочасній періодиці, зокрема деякі розділи – у літературно-науковому журналі християнської орієнтації «Дзвони». Повністю твір виданий у чиказькому видавництві Миколи Денисюка 1961 року. В Україні цей твір вийшов друком на сторінках журналу «Всесвіт» (1996. – № 2–4), а у 2007 році увійшов до збірки творів Наталени Королеви на автобіографічну та євангельську тематику (Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2007).

Працюючи над романом «Quid est Veritas?», Наталена Королева врахувала традицію української та світової історичної прози, запропонувала своє метаантропологічне бачення сакральної події, пов'язаної з постаттю Раббі Галилейського (Ісуса Христа), в якій відображена суть божественної і людської історії, а також образів Понтія Пілата, Марії Магдалини, Йосифа Ариматейського, що втілювали у собі трагічні колізії прозріння римського соціуму в період раннього християнства.

До вивчення творчості Наталени Королеви зверталися в окремих наукових та есеїстичних розвідках відомі літературознавці: С. Андрусів, В. Антофійчук, Н. Мафтин, О. Мишанич, І. Набитович, А. Нямцу, Ю. Пелешенко, Н. Сорока, Р. Федорів, В. Шевчук та ін. Найчастіше дослідники вивчали трансформацію євангельського сюжету, особливості рецепції Наталеною Королевою біблійних образів. Питання художнього часопростіру роману залишалась поза увагою вчених, окрім дослідження І. Остащука «Релігійно-філософський дискурс у романах Наталени Королевої». **Актуальність** статті зумовлена необхідністю з'ясування особливостей хронотопу власне роману «Що є істина?». **Мета** дослідження полягає у вивченні романних ознак композиції «Quid est Veritas?», що складається із переплетіння драматичних сюжетних ліній, зорієнтованих не тільки на містерію Раббі Галилейського, а й на зосередження навколо символіки святого Граалю тощо. Однопланові християнські легенди перетікають у розгорнуту оповідь, в основу якої покладені екзистенційні пошуки людини, що потрапила в екстремальну ситуацію.

Досягнення мети передбачає розв'язання комплексу **завдань**, зокрема висвітлення особливостей художнього часу та простору в романі, визначення ознак авторської концепції минувшини, зорієнтованої на легендаризацію подій раннього християнства.

Реалізації цієї сформульованої мети і порушення завдань підпорядкована **теоретично-методологічна база**, до складу якої входять порівняльно-історичні, типологічні, рецептивні методологічні принципи.

Романний простір містить у собі численні описи, часові «зміщення», ретроспекції, авторські відступи, спогади та листи, для яких характерне переключення з одного часового пласту в інший.

Письменниця романізує апокрифи (Марія Магдалина), канонічний текст (Рабі Галилейський), агіографію (конфлікт, мандри, обов'язкове диво, незвичайна смерть – Понтій Пілат), міфи, легенди (святий Грааль), вічні мотиви (любов і зрада).

У романі Наталени Королеви хронотоп і теми, які в ньому розкриваються, створюють композицію-контрапункт, оскільки часові пласти взаємодіють із сюжетно-композиційним розгортанням.

Російський дослідник Ю. Суровцев обґрунтовує доцільність використання терміну «літературний контрапункт» [8, с. 60] щодо літературного твору, в якому відчувається рівноправне та гармонійне звучання кількох «голосів», тем, що творять особливу поліфонію.

Однією з модифікацій історичного роману вважається «роман «зв'язку часів», тобто твір, в оповідному хронотопі якого співіснують, функціонуючи не як окремі, незалежні одна від одної складові, а як частини цілого, дві або кілька часових площин» [6, с. 200].

Істотною ознакою художнього світу літературного твору є його часо-просторові виміри, що М. Бахтін позначив терміном «хронотоп» (у дослівному перекладі – «часопростір»), розуміючи його як «сутнісний взаємозв'язок часових і просторових відношень, художньо освоєних у літературі» [1, с. 235]. На відміну від часових і просторових вимірів реального світу, хронотоп художнього твору є образним та умовним; будучи цілеспрямовано створеним автором, художній часопростір виражає творчий задум письменника, він є концептуально навантаженим.

Під художнім часом розуміємо «відображення всіх видів часу, переданих через призму індивідуальних оцінок художника, підпорядкованих його задуму, життєвій і художньо-естетичній позиції».

Якщо історичний час має лінійний характер і рухається з минулого в майбутнє, то художній час містить у собі можливість комбінування, перестановки часових проміжків у залежності від позиції, яку посідає автор, від того аспекту, ракурсу, в якому він розглядає явища, а також у залежності від тих художньо-пізнавальних завдань, які він ставить» [3, с. 219].

Дослідник І. Остащук відзначив вплив середньовічної християнської концепції часу на хронотоп романів авторки. Дослідник зазначав, що «характер сюжетів Наталени Королевої детермінує християнське розуміння часу, основними елементами якого є початок (сотворіння світу), кульмінація (прихід Христа) та завершення (кінець світу). Над долями головних персонажів ... помітно тяжіє есхатологічна темпоральність. Це дає підстави зробити висновок, що простір і час особливо увиразнюють авторську інтерпретацію».

Наталена Королева спирається на християнсько-середньовічну модель часо-простору, в якій важливу роль відіграє поняття сакральності. Водночас порівняно з середньовічним хронотопом, в якому домінує час, у романах Наталени Королевої переважає просторовість. Письменниця користується тим методом творчого втілення хронотопу, коли уточнення всіх часових і просторових

вимірів відбувається в людині, що сприяє концептуальній наповненості образів та розширенню креативного потенціалу художніх ідей» [7, с. 11–12].

На наш погляд, літературознавець дещо звузив характеристику художнього часо-простору роману «*Quid est Veritas?*» лише до християнсько-світоглядних вимірів, оскільки його дослідження сфокусовано на розгляді релігійно-філософського дискурсу в творах письменниці. До того ж, у наведених спостереженнях відчувається певне сплутування двох близьких категорій: «поняття часу» і «образ часу».

Християнсько-середньовічна модель стосується швидше першої категорії. На думку Н. Копистянської «поняття часу письменника – це, по суті, його концепція життя і людини, розуміння вічного й дочасного, стійкого й мінливого, красивого і потворного, його шкала цінностей. Поняття створюється під впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників. На нього впливає притаманне суспільству даної епохи та властиве мистецькому напрямку, до якого належить письменник. Із того загального виростає вже авторське, залежне від ерудиції, душевних якостей, мистецьких смаків, естетичних, політичних поглядів, тобто характерне для творчої індивідуальності» [4, с. 185].

Натомість «образ часу» – «це суб'єктивне усвідомлення об'єктивних процесів і його матеріалізація в художньому творі. Це час художньо осмислений, який пройшов через свідомість і уяву творця і створений наново» [4, с. 185]. Аналогічні спостереження можна зробити і над категоріями «поняття/образ простору» в художньому творі.

В історичному романі, на думку В. Москаленка та П. Рудякова, «доцільно розрізняти, крім сюжетного й фабульного часу, ... ще й час суб'єкта оповіді і ... суб'єкта твору» [6, с. 200].

А. Гуляк вказує на наявність в історичному романі «тріади автор – оповідач – герой, на розгорнутий хронотоп з превалюючим часовим і просторовим зрізами, площинами, що забезпечує багатоплановість повісткування, відтворює людину в її конкретно-історичних стосунках зі світом» [3, с. 219].

Як і в будь-якому історичному романі, часовий вимір аналізованого твору Наталени Королеви є ускладненим, багатошаровим оскільки йдеться про події, віддалені в часі й просторі. Наявний у творі час – історичний, що фіксує суспільні особливості життя Юдеї як Римської провінції. До нього включено час легендарний, носієм якого є Грааль.

Паралельно розгортається час біблійний, євангельський, концентрований довкола постаті Раббі (Ісуса) та інших біблійних персонажів. Зрештою, важливий у тексті час особистий, пов'язаний із життям родини Понтіїв, Марії Магдалини, а також внутрішньо-психологічний – пам'ять (розвивається через мотив «пошуків утраченого часу» героями). Ці часові пласти взаємно перетинаються, накладаються один на один.

Ускладнена і структура художнього простору. Насамперед, вся сюжетна дія розполовинена на два «простори»: Юдею і кельт-іберійська Таррагона. Наявні кілька національних «світів»: римський,

юдейський, еллінський, кельт-іберійський. Виділяється простір реальний та казково-фантастичний (острів Філе, абстрактний простір снів та візій).

Наталена Королева використовує традиційну для міфологій народів світу віру в те, що власне водний простір розділяє земне і потойбічне існування. Н. Лисюк зазначає: «Особливу небезпеку становила вода в нічний час. Проте вона уявлялась амбівалентною і могла водночас бути чудодійною і магічною (особливо в сакральні часові проміжки – на світанку, на свята, у Великий четвер або п'ятницю) сприятливою для зцілення, омолодження, воскресіння, другого народження» [5, с. 132]. Яскравим прикладом цього є смерть і воскресіння Понтія Пілата у бурхливих водах річки.

Таким чином, у романі «Quid est Veritas?» використання різних часових пластів, поєднаних в єдиний потік, ускладненість хронотопу зумовлені специфікою жанру, творчим задумом авторки і культурно-історичною строкатістю життєвого матеріалу, взятого для зображення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике (1937-1938) // Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. – М., 1975. – 502 с.
2. Гос Г. К вопросу о сущности и функции современной советской исторической прозы // Zeitschrift fur Slawistik. – Band 31. – 1986. – № 8. – P. 351–265.
3. Гуляк А.Б. Становлення українського історичного роману. – К.: ТОВ Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 293 с.
4. Копистянська Н. Художній час як категорія порівняльної поетики // Слов'янські літератури: Доповіді на XI Міжнародному з'їзді славистів. – К.: Наукова думка, 1993. – С.184–200.
5. Лисюк Н. Міфологічний хронотоп: Матеріали до курсів «Міфологія», «Міфологія слов'янська і світова». – К.: Український фітосоціологічний центр, 2006. – 200 с.
6. Москаленко В., Рудяков П. Проблема зв'язку часів у сучасному історичному романі південних слов'ян // Слов'янські літератури: Доповіді на XI Міжнародному з'їзді славистів. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 200–225.
7. Остащук І. Релігійно-філософський дискурс у романах Наталени Королевої. Автореф. дис... к.філол.н. / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 10.01.01 – українська література. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
8. Суровцев Ю. Многозвучный роман-контрапункт // «Новый мир». – № 11. – 1980. – С. 57–61.

SUMMARY

This article attempts to analyze the time-space features in the novel Natalena Koroleva's «Quid est Veritas?» (“What is the truth?”). Proved that time, functioning in work, multi-layered – a historical, legendary, biblical, internal and psychological. In the novel there are several national worlds – the Roman, Jewish, Hellenic, Celtic-Iberian. The plot is divided into two spaces – Judea and Celt-Iberian Tarragona. Different time segments, combined into a single stream, time-space complexity is due to the specifics of the genre, the creative idea Natalena Koroleva's, and cultural-historical variegated life of the material taken for the image.

Марина Нетреба

ЯЗЫКОВОЕ ОФОРМЛЕНИЕ ПЕРСУАЗИВНЫХ МОДУСНЫХ КАТЕГОРИЙ В СОВРЕМЕННЫХ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

У даній статті подається розгляд мовного оформлення персуазивності як одного з компонентів модальних модусних категорій (на матеріалі російськомовних газет «2000», «Факти»,